

A. J. P. TAYLOR

A PERSONAL HISTORY

London, 1984, 375.

(Személyes történet)

Egy nagy formátumú történész életrajzi regénye mindig érdekes, méginkább, ha életútja több évtizedet ölel fel, rendkívül termékeny, ha egyaránt mutatja a történeti munkák születését; az olyan „elit-egyetemek” életét, mint Oxford, Cambridge (amelyeket a több évtizeden át Oxfordban tanító Taylor semmivel nem helyez Manchester és más egyetemek fölé – sőt!), lapok és a televízió, a mass media világát, a nemzetközi kapcsolatokat csakúgy, mint a munkásmozgalom alakulását – lévén, hogy Taylor előbb az ILP, majd az angol kommunista párt, később a Labour Party tagja lett. Persze, mint valamirevaló önéletrajz alapja, hogy őszinte legyen – Taylor pedig a kiméretlenségig az. S persze következik a következő mozzanat: őszinte – de miről. Taylornak azonban igazán van mondanivalója, méghozzá nemcsak a jelzett nagyszabású történeti monográfiák születéséről, hanem az angol és nemzetközi politikai élet alakulásáról, és különféle személyiségekkel való találkozásairól. Ezek a találkozások szinte végtelen hosszú sorban következnek, a „nagy történészek” és politikusok, újságfejedelmek szinte úgy vonulnak el az olvasó előtt, mint Fellini 8 és fél filmjének szereplői. Taylor bemutatja őket, egyéni értékeléseket ad róluk – és ha mással nem, pusztán e révén is ez az írás valóságos politikatörténeti kézikönyvvé válhat.

Mielőtt még a könyv részleteiben elvesznénk, még három általános vonást emelünk ki. E három alapvonás, ami a könyvnek szinte minden lapján újra jelentkezik, az, hogy a kötetet a szerző iróniával, sőt öniróniával írta meg. A másik: az esetek zömében érzékelteti, hogy ő az eseményeket jobban látta, mint kortársai, partnerei, kollégái, ami nem zárja ki, hogy esetről esetre a már említett öniróniával ne kendőzze azt sem, amikor ő maga is tévedett egy-egy eseménnyel összefüggő személy értékelésében (avagy azt jelzi, hogy egy régebbi munkáját elővéve, hol hajtana végre kisebb módosításokat). Végül a harmadik vonást egyáltalán nem tekinthetjük kevésbé jelentősnek, s ebben teljesen összhangban vagyunk a szerzővel, és ez az, hogy Taylor mindig is baloldali volt. Ez sokszor tükröződött témaválasztásaiban csakúgy, mint közvetlen politikai munkájában, illetve a sajtóban végzett tevékenységében. S talán negyedik vonásként mindjárt ehhez hozzátehetjük, úgy volt baloldali, hogy mindig saját fejével gondolkodott, nem fogadott el soha semmiféle „felülről” kimért korlátozást, legyen az felsőbb politikai avagy egyetemi autoritív sugallat, s lázadó partizán maradt, akinek nem véletlenül legkedvesebb saját könyve, a „The troublemakers”, vagyis azoknak az angoloknak a története, akik az ellenzékből jobban látták az angol és a nemzetközi események fő vonulatait, mint a hivatalos „politikacsinálók”.

A 375 oldalas könyv „visszamondása” természetesen teljes képtelenség, nincs is rá szükség. De az írásaiból ismert, Magyarországon különben is többször megforduló, több előadást tartó Taylorról (akiről tudjuk persze, hogy Károlyi barátja, a híres „Faith” sajtó alá rendezője volt, és egyéb magyar kapcsolatai is jól ismertek) most e műből merőben olyan lényeges mozzanatok derülnek ki, hogy 1917-ben gyermekfejjel

politikailag nagykorúsodott, hogy 15 évesen már az ILP tagja lett – és a lázadó, a formáságokat és rangokat jól ismerő, de azokkal egy életen át hadban álló Taylor arra büszke, hogy ő hamarabb lett az ILP és így a Munkáspártnak is tagja, mint a Munkáspárt néhány későbbi vezére (pl. H. Gaitskell). Az ironikus és lázadó Taylorból így nem hiányzik a jogos büszkeség érzése, s ez ugyanúgy áll erre az ifjú politikai tevékenységre, mint a könyvek révén elért érdemekre, hogy mit sikerült megoldania, s mit sikerült az általában elfogadottal szemben másként megoldania, avagy előadásai és újságcikkei révén elért sikereire. S ezek a sikerek azután szépen sorjáznak ebben a munkában.

Érdeemes visszatérni a szárnybontás időszakához. Taylornak ugyanis az is érdeme, hogy jól életre tudja kelteni az atmoszférát, sőt a politikai atmoszféra ellentmondásait is. Ezt néhány sorral, néhány szóval is meg tudja tenni. Így az 1920–21-es évekből felidézi az ILP egy helyi szekciójának életét, ahol apjával együtt voltak párttagok – s egyfelől bemutatja, hogy ez a szervezet mennyire jellegzetesen munkásbázisú alakulat volt, amelyben a munkások nemcsak a „tömeget”, a „közkatonaikat” adták, hanem a pártszervezet alaphangját is. Ugyanakkor éppen apja példáján jelzi, hogy noha apja lelkes ILP tag volt, aki személyes barátja volt G. Lansburynek, akivel „A. J. P.” így már gyermekként megismerkedhetett. Nos az idősebb Taylor természetesen anyagilag támogatta is a Heraldot – olvasni azonban mégis a Manchester Guardiant olvasta.

A nagyon ifjú Taylor már egy sor politikai nagysággal igen korán megismerkedhetett – így az említett Lansbury mellett a kommunista Pollittal, akiről Taylor ugyancsak egyéni portrét fest, ugyanúgy, mint P. Duttról.

Végeredményben kevésbé ismert, hogy „A. J. P.” az 1920-as években a kommunista párttag lett tagja, sőt, miután ekkor Oxfordban tanult, s így ott még különleges kommunista ifjú aktivista is volt – ami az ő esetében nem zárta ki azt, hogy labouristákkal is együttműködjön. Kitűnő politikai társadalmi képet rajzol az 1920-as évek Oxfordjáról, a politikai áramlatokról és személyiségekről, ahogyan még ezekben az években eljut Szovjet-Oroszországba is, s megfigyelései ebben az esetben is érdekesek, egyéni.

A politikai eseményfonal újabb jelentős láncszeme az ő életében is 1926, miként az egész ország, s méginkább az angol munkásmozgalom életében is az. Taylor ebben az esetben „szabadságot” kért az egyetemről, de ő volt az a „ritka fehér holló”, aki nem azért, hogy egyetemi diáktársainak zöméhez hasonlóan a sztrájktrórk táborát szaporítsa, hanem azért, hogy a sztrájkolókat közvetlenül támogathassa. Ugyanezért ez a sztrájk jelentette a szakítást a brit kommunista párttal is, mert ha Taylor nem is rokonszenvezett a labourista vezetőséggel, személyes tapasztalatai révén is úgy látta, hogy a sztrájkban nemcsak MacDonald mondott csődöt, hanem a kommunista vezetés is kezdeményesképtelenség bizonyult. Mindenesetre Taylor soha többé nem lett kommunista párttag – de ugyanilyen határozottan aláhúzza, hogy soha nem lett antikommunista sem, a nemcsak hogy a politikai jobb oldalra nem került át, de nagyon tudatosan sokszor írt maró gúnnyal az antikommunista leegyszerűsítőkről. A jobboldali tendenciájú szimplifikálók elleni küzdelem végigvonul az 1930-as évek vitáin, munkásságán, a 2. világháborúnak főként kezdeti időszakában, majd felújul 1945 után, új tartalmat kap azután az 1950-es és 1960-as években, sohasem szűnik meg, miközben soha nem válik kizárólagossá sem.

A kötetben találkozunk magyar betétekkel – de az egyedüli magyar politikus, aki Taylorhoz emberileg közel került, az Károlyi Mihály volt, s még az ő esetében is Taylor különbséget tett Károlyi Mihály és Mihályné között (hajszálnyit, nem lényegbelit), de emberi, történeti látásmódja ebben az esetben is figyelemreméltó. Jellemző azonban, hogy mindenki más mennyire „átesett a szitán”, a „Hatvaniak” ugyan feltűnnek a könyv lapjain, de a magyar emigráció más tagjai sem a háború előtt, sem alatt nem kerültek Taylor közelébe. Legalábbis így tanúskodik ez a könyv. A valóság persze nyilván ennél összetettebb, és az összefogott és sajátos módon megírt önéletrajz után még nyilvánvalóan számtalan kiegészítő tanulmány, kibővített önéletrajzi fejezet születhetne meg a szerző emlékei alapján.

Ezekből a témakörökből csak néhányat elevenítünk fel. Egy ilyen témaegység nyilvánvalóan maga a történetírói szemléletmód. Ez természetesen sok összefüggésben vetődik fel e kötetben. Egyszer úgy, hogy Taylor, aki 15 éves korában már ILP-tag lett, természetesen olvasta Marx írásait, ezek hatottak rá, de szokott öniróniájával nyitva hagyja a kérdést, sőt inkább elhárítván ír arról, hogy ő marxista módszert alkalmaz-e írásaiban, miként általában is nyitva hagyja a marxi megközelítések értékelését is, miközben hangsúlyozott szocialista meggyőződöttségét egyáltalán nem titkolja. Természetesen így már eleve többféle látószöveget világít meg. Ezt persze ki kell egészíteni azzal, hogy Taylor életpályája kezdetén jellegzetesen diplomáciatörténeti munkákkal lépett fel, amelyeknél e „marxi elemzések” eleve kisebb, vagy elenyésző körre kellett, hogy szűküljenek. A későbbiekben viszont, amikor már befutott, elismert történész-ként (aki ugyanakkor, megint csak többféle és jellegzetes ok folytán nem kapta meg a professzori rangot, bár a Royal Academy tagjává választották) új munkákat írt, az egyetemestörténeti és elsőrendűen diplomáciatörténeti munkák után angol politika- és eszmetörténeti jelenségekhez nyúlt. S megint csak jellemző volt, hogy amikor A. J. P. Taylor elvállalta a rangos Oxford-történeti sorozatban Anglia 1914–1945 közötti történetének megírását, akkor mindjárt azzal a preconcepcióval tette ezt, hogy a kötet eltér majd a sorozat megelőzőitől, mert nem a „felsőket”, hanem az „alsókat” kívánja megörökíteni.

Vagyis Taylor egyszerűen nem tudott (de nem is akart!) egy témához úgy hozzányúlni, hogy egyszerűen megismételje a már korábban elmondottakat. Vagyis jellegzetesen újító történész volt, még akkor is, amikor egyes munkái megírásakor nem mozdított meg (saját vallomás szerint sem) új archivális anyagokat. S ezek köréből is több valóságos tudományos-politikai viharokat kavart – főként az, amely a II. világháború előtörténetét elemezte. S itt Taylor teszi meg azt az ironikus, de teljességgel igazolt megjegyzését: saját tapasztalatai is igazolják, hogy alig egy évtizeddel azután, hogy a merész, vihart kavaró munkáját megjelentette – mindaz, ami ellen akkor tiltakoztak, egyszerre elfogadottá, szinte tudományos közhellyé vált.

E szerteágazó, sok szálon futó életrajz áttekintésére – mint mindjárt a kezdet kezdetén jeleztük – nem vállalkozhatunk. Néhány más gondolatkörre, témaegységre mégis felhívánk még az érdeklődők figyelmét. Az egyik ilyen témakört már jeleztük: ez az „Oxbridge”-szemlélet rendkívül éles bírálata. Vonatkozik ez arra is, hogy milyen örökséget kapott Taylor oxfordi diákként, de áll ez arra is, hogy milyen tapasztalatokra tett szert ugyanitt több évtizeden át egyetemi oktatóként.

Semmiként sem tekinteném lényegtelenebbnek azt a témakört, hogy Taylor miként találkozott az 1920-as, de még inkább az 1930-as években a munkásmozgalom reprezentánsaival, főként értelmiségi nagyjaival. Lansburyról már szoltunk, de érdemi- leg, tartalmilag fontosabb Cole szerepe, lévén, hogy Cole-lal „A. J. P.” többször találkozott, ha nem is kerültek túl közel egymáshoz. A 30-as évek második felében azután itt volt a Hitler-jelenség, a fasizmus veszélye. Taylor elmondja, hogy mint „osztrák- szakos” is, miként vállalta az osztrák „Dollfuss-Schuschnigg-rendszer” leleplezését, majd ugyanilyen élességgel később a „müncheni politika”, a megbékéltetők bírálatát. S miközben ezt a megítélését, erőfeszítéseit feleleveníti, azt is megvilágítja, hogy ez az egyetemi körökben ugyanakkor mindig is „a szélel szemben”, történő kiállást jelentett. Ezt húzza alá különben – sőt magyarázza is – hogy a korszak antifasisztáinak milyen nagy belső ellentmondást jelentett, hogy akkor kellett a fegyverkezési politikát elfogadniuk, amikor semmiféle bizalmuk nem lehetett saját kormányuk, a Chamberlain- féle kormánypolitika iránt. Az ellentmondás ismert, Taylor mindezt saját példáján is bemutatja – méghozzá egyszerre politikai, egyetemi és sajtókörökben.

Végül még egy témakör. Taylor igazán otthonosan mozgott a fenti hármasság angol kulturális és politikacsináló, közvéleményformáló körben – mégis ugyanakkor jelleg- zetes kivétel is volt, aki korai témaválasztásai folytán is kapcsolódott Közép-Európá- hoz. S ugyanakkor innen nagy barátokra is támaszkodhatott. Ezek közül ő elsősorban Károlyi Mihályra büszke, de ide sorolható a cseh Ripka is, számtalanszor találkozott Benessel és J. Masarykkal, jó ismerősökre tett szert Jugoszláviában, otthonosan moz- gott Ausztriában (ahol ugyanakkor érdekes módon ilyen barátokkal nem büszkélkedhe- tett). Vagyis Taylor ebben a vonatkozásban is kivételes jelenség, aki ugyanakkor élesen szembekerült (nem meglepő!) Macartney-vel. Mindez együttvéve úgy hiszem, messze- menően bizonyítja – a szerző ismét értékes könyvet adott olvasói-kezébe. Értékeset – s szokásához híven érdekeset is.

Jemnitz János,